

7 Varietats geogràfiques

Varietats geogràfiques del català

CATALÀ OCCIDENTAL

No neutralització vocàlica de les A/E àtones en [ə].

No neutralització vocàlica de les O/U àtones en [u].

[e] E tancada en paraules com: *ceba, abella, pera...*

Plurals de mots plans acabats en -E en -NS: *hòmens, jóvens...*

Finals de la 1a persona del singular del present d'indicatiu en -O: *cant[o]*.

Lèxic específic: *espill, xic, melic, corder...*

CATALÀ ORIENTAL

Neutralització vocàlica de les A/E àtones en [ə].

Neutralització vocàlica de les O/U àtones en [u].

[ɛ] E oberta en paraules com: *ceba, abella, pera...*, en **baleàric, neutra tònica**.

Plurals de mots plans acabats en -E en -S: *homes, joves*.

Finals de la 1a persona del singular del present d'indicatiu en -U: *cant[u]*.

Lèxic específic: *mirall, noi, llombrígol, xai/be...*

El bloc oriental

Català central

Àmbit territorial: l'Alt Empordà, la Garrotxa, el Ripollès, la Cerdanya i el Solsonès al nord, fins al Tarragonès, el Baix Camp, l'Alt Camp, l'Anoia, el Bages i el Solsonès.

- **Característiques fòniques:**

- **Vocalisme:** set vocals tòniques (/a/, /e/, /ɛ/, /i/, /ɔ/, /o/, /u/) i tres d'àtones (/ə/, /i/, /u/).

- **Iodització:** articular les /λ/ com si fossin /j/: *colla* [ˈkɔjə].

- Tant la **b** com la **v** s'articulen bilabials /b/: *vida* [ˈbiðə].

- **Característiques morfosintàctiques:**

La **primera persona del singular del present d'indicatiu** dels verbs regulars presenta el morfema /u/: [ˈkantu], [ˈtemu], [ˈdɔrmu].

- **Lèxic propi:**

El verb **ir** ('anar', en la parla de gironins i empordanesos), *dugues* (dues)...

Rossellonès

Àmbit territorial: en les zones septentrionals de la Cerdanya, el Ripollès, la Garrotxa i l'Alt Empordà, al sud, i a les comarques de **Catalunya Nord**: Alta Cerdanya, Capcir, Conflent, Fenolleda, el Rosselló i el Vallespir.

- **Característiques fòniques:**

- **Vocalisme àton:** tres vocals, que són /i/, /u/ i /e/, que no neutralitza en vocal neutra sinó en **e tancada** /e/.
- La vocal neutra /ə/ tendeix a desaparèixer: *petit* > **pitit**, *raïm* > **rim** o *família* > **famili**.
- Vocalisme tònic **sense vocals obertes:** es tanquen les /ɛ/ i /ɔ/ en /e/ i /o/.
- El **tancament de la /o/ en /u/:** *Canigú*, *camiú*, *camiuns*...
- Els **mots esdrúixols** passen a pronunciar-se **plans:** *agricòla*...
- Aparició de la **erra gutural**, com en francès.
- **-ix** en posició final s'articula [j]: *peix* [ˈpej], *coix* [ˈkoj].
- Monoftongació de **-gua** o **-qua** en *-go* o *-co*: *aigo*, *cotre*.
- Reforçament de les **-r** finals amb una **-t:** *ort* (or), *cort* (cor).

- **Característiques morfosintàctiques:**

- La **primera persona del singular del present d'indicatiu** dels verbs regulars es forma amb el morfema /i/: [ˈkanti], [ˈtemi], [ˈdɔrmi].
- Ús freqüent de **negacions** amb la presència exclusiva de l'adverbi **pas**, sense **no**: **Pas** m'ho crec.
- L'ús habitual del possessiu de tercera persona per a més d'un posseïdor **llur** fins i tot amb forma femenina *llura*.
- Pèrdua de la **-n-** en la formació dels **plurals:** *pa/pas*, *ple/ples* i *camí/camís*.

- **Lèxic propi:**

- **Formes pròpies:** *pallago/zagal* (noi), *quinyol* (tascó), *trefugir* (neguitejar).
- **Gal·licismes:** *gara* (estació de tren), *trotuart* (vorera), *bolanger* (forner), *quatrevints* (vuitanta), *muleta* (truita).
- **Occitanismes:** *peirer* (paleta), *veire* (got), *fedes* (ovelles).

Baleàric**Característiques fòniques:**

- **Vocal neutra tònica** /'ə/ en el lloc d'algunes **e obertes** /ɛ/: [ˈkrəstə] (*cresta*).
- Quatre vocals àtones: /ə/, /i/, /o/, /u/.
- **Iodització** o canvi de /λ/ per /j/: [ˈpaʝə] (*palla*), [ˈfuʝə] (*fulla*), [foˈnoʝ] (*fonoll*).
- **Emmudiment** de totes les **-r** i les **vocals neutres** /ə/ finals: [ˈkə] (*cor*), [fəˈmili] (*família*).
- **Monoftongació** dels grups finals **-qua** i **-gua** en **-co** i **-go**: [ˈpasko] (*Pasqua*), [ˈajɣo] (*aigua*).

• Característiques morfosintàctiques:

- El morfema de la **primera persona del singular del present d'indicatiu** dels verbs regulars és **Ø**: [ˈkant], [ˈtem], [ˈdorm].
- Les desinències **-am** i **-au** de la primera i segona persones del plural del present d'indicatiu (*cantam*, *cantau...*).
- Els **grups incoatius -eix-** passen a **-esc-**: *servesc* (*serveixo*), *patesqui* (*pateixi*).
- Ús dels **articles salats**: **es** i **sa**, per al singular, i **es** i **ses**, per al plural.
- Ús sistemàtic dels articles personals **en** i **na** (*en Pere*, *n'Andreu*, *n'Antònia*, *na Maria*).

• Lèxic propi: *granera* (*escombra*), *xulla* (*cansalada*), *greixonera* (*cassola*), *nin*, *nina* (*nen*, *nena*), *calces* (*mitges*), *calçons* (*pantalons*), *besada* (*bes*, *petó*), *capell* (*barret*), *uís* (*esternut*), *al·lot*, *al·lota* (*noi*, *noia*), *poal* (*galleda*), *empegueir-se* (*avergonyir-se*), *torcar* (*fregar/ rentar*), *torcaboques* (*tovalló*), *forqueta* (*forquilla*), *fems* (*deixalles*), *padrí*, *padrina* (*avi*, *àvia*), *qualque* (*alguna*), *ca* (*gos*), *cussa* (*gossa*), *moix*, *moixa* (*gat*, *gata*), *me* (*be*), *pepa* (*nina*), *saïm* (*llard*), *pardal* (*beneit*), *berenar* (*esmorzar*), *pardalada* (*ruqueria*).

Alguerès

Característiques fòniques:

- Distribució usual del **vocalisme**, però les **a** i **e** àtones es neutralitzen en /a/.
- Distinció en la pronúncia entre /b/ i /v/.
- Les consonants **-l-** i **-d-** **entre vocals** es canvien per /r/: *vira* (*vila* o *vida*), *maró* (*meló*).
- El grup **-dr-** entre vocals es converteix en /r/: *parrí* (*padrí*), *perra* (*pedra*), *virra* (*vidre*).
- Agrupada amb consonant /r/ es velaritza [l]: *port* > *polt*, *ungla* > *ungra*.

• Característiques morfosintàctiques:

- El morfema de la **primera persona del singular del present d'indicatiu** dels verbs regulars és Ø: [*ˈkant*], [*ˈtem*], [*ˈdorm*].
- Ús dels articles **lo** i **los**, per al masculí, i **la** i **las**, per al femení.
- Plural en **-ns** de paraules planes acabades en **-e** àtona: *hòmens jóvens*.
- Ús dels possessius *meu*, *tou*, *sou*, *nostro*, *vostro* i *ellos/ellas*.

• Lèxic propi:

- **Arcaïsmes**: *ixir* (*sortir*), *gonella* (*faldilla*), *ver* (*cert*).
- **Italianismes**: *sécol* (*segle*), *pla terré* (*planta baixa*), *assai* (*molt*), *indiriz* (*adreça*).
- **Sardismes**: manera de dir els fruiters (*arbre de peres*, *arbre de pomes...*), *frucar* (*nevar*), *tiribriqui* (*llagosta*, *l'insecte*), *caviranni* (*setembre*), *anca* (*cama*).

El bloc occidental

Valencià

Àmbit territorial: Es tracta de la major part del **País Valencià**, menys les comarques castellanoparlants (l'Alt Millars, l'Alt Palància, la Vall de Cofrents, el Racó, els Serrans, la Foia de Bunyol i la Canal de Navarrès). També es parla a la comarca murciana del Carxe.

- **Característiques fòniques:**

- El **vocalisme àton**: /e/, /o/ i /a/, a més de /i/ i /u/.
- Distinció entre /b/ i /v/: [**b**ɔnə'viðə] (*bona vida*).
- **Sensibilització** de /t/ o /k/ finals dels grups amb **-l-**, **-n-** o **-r-**: *alt, buscant, verd, sang, banc* i sensibilització de les **-r** finals: *anar, fuster, negror*.
- **Emmudiment** de la **-d-** entre vocals en les terminacions: **mocaor** (*mocador*), **cremà** (*cremada*).

- **Característiques morfosintàctiques:**

- El morfema de la **primera persona del singular del present d'indicatiu** dels verbs regulars és /e/, a la primera conjugació, i Ø a la segona i la tercera: [**k**ante], [**t**em], [**d**orm].
- Formes dels **demonstratius**: *este, eixe, aquell; açò, això allò*; i l'adverbi *ací*.
- **Possessius femenins** analògics: *meua, teua, seua*.
- Formes de **numerals** pròpies: **dos** (*dues*); **uit** (*vuit*), **dèsset** (*disset*), **diuit** (*divuit*), **dèneu** (*dinou*).
- **Pronoms febles normatius** si coincideixen CD i CI: **li'l, li la, li'ls, li les** (*l'hi, la hi, els hi, les hi*).
- Predomini del **passat simple** d'indicatiu: **cantí**.
- **Imperfet de subjuntiu** en **-ara** (*cantara*), **-era** (*volguera*), **-ira** (*sentira*).
- **Lèxic propi:**
- **Aragonesismes**: **aplegar** (*arribar*), **llavar** (*rentar*), **prompte** (*aviat*), **rabosa** (*guineu*).
- **Castellanismes**: **borrego, ganado, traje, tenedor, entonses, creilles** (*patates*).
- **Formes pròpies**: **xic / xiquet, xiqueta** (*noi, noia*), **eixir** (*sortir*), **eixida** (*sortida*), **colp** (*cop*), **espill** (*mirall*), **torcar** (*netejar*), **poal** (*galleda*), **corder** (*be/xai*), **melic** (*llombrígol*), **fems** (*brossa*), **juí** (*judici*), **soterrar** (*enterrar*), **desdejunar** (*esmorzar*), **granera** (*escombra*), **agranar** (*escombrar*).

Nord-occidental

- **Àmbit territorial:**

- S'estén per les comarques més occidentals de Catalunya, Andorra i la Franja de Ponent o les comarques catalanoparlants de l'Aragó (Baixa Ribagorça, Llitera, Baix Cinca i Matarranya), menys la Vall d'Aran, en què es parla occità. Els límits són: l'Alta Ribagorça, el Pallars Sobirà i Andorra, al **nord**; l'Alt Urgell, la Segarra, la Conca de Barberà, el Priorat i el Baix Ebre, a l'**est**; el Baix Maestrat, l'Alt Maestrat i els Ports, al **sud** (totes tres són al País Valencià); i la Matarranya, la Terra Alta, el Baix Cinca, la Llitera i la Baixa i l'Alta Ribagorça, a l'**oest**.

- **Característiques fòniques:**

- El **vocalisme àton** incorpora /e/, /o/ i /a/, a més de /i/ i /u/.
- En posició pretònica neutralitzarà les **a** i **e** en vocal neutra /ə/ [ən'rik] (*Enric*).

- **Característiques morfosintàctiques:**

- El morfema de la **primera persona del singular del present d'indicatiu** dels verbs regulars és /o/: [ˈkanto], [ˈtemo], [ˈdormo].

- Els **grups incoatius -eix-** passen a **-ix-**: **servixo** (*serveixo*), **patixo** (*pateixo*).

- Els articles masculins són *lo* i *los*.

- **Possessius femenins** analògics: *meua, teua, seua*.

- Formes de **numerals** pròpies: **dos** per *dues*.

- Plural en **-ns** de paraules planes acabades en **-e** àtona: *hòmens jóvens* per *homes joves*.

- **Lèxic propi:** **emprar**, **catxap** (*conillet*), **estalzí** (*sutge*), **muricec/voliac** (*rat-penat*), **silló** (*càntir*), **timó** (*farigola*), **moixó** (*ocell*), **xicot/xiquet/mossa** (*noi/noia*), **padrí**, **padrina** (*avi, àvia*), **pastisser** (*forner*), **madrina** (*llevadora*).

Les oracions subordinades adjectives

(1) Van amonestar alguns atletes.

(2) Els atletes havien fet tard.

Van amonestar alguns atletes **que havien fet tard**.

Els atletes **que van ser amonestats** havien fet tard.

Oració subordinada adjectiva – CN

**antecedent
del pronom
relatiu (que)**

Especificatives

*Els atletes **que van arribar a la meta** van rebre l'aplaudiment del públic.*

- Caràcter restrictiu de l'antecedent
- Sense comes
- Corba melòdica de l'oració principal
- Verbs en indicatiu (interpretació específica) o subjuntiu (interpretació inespecífica)

Explicatives

*Els atletes, **que van arribar a la meta,** van rebre l'aplaudiment del públic.*

- Caràcter no restrictiu de l'antecedent
- Entre comes
- Entonació marcada diferent de l'oració principal
- Verb en indicatiu (interpretació específica)

- **Relatius que fan de subjecte** *que*, article + *qual/s* i *la qual cosa / cosa que*: És una noia que té un gran futur. Aquells nois, els quals han fet un gran esforç, se'n surten bé. Ho heu fet tot bé, la qual cosa vol dir que podeu descansar.
- **Relatius com a complement directe:** *que*, article + *qual/s* i *la qual cosa / cosa que*: Va preveure un resultat que no preveia ningú. Va elaborar una estratègia per resoldre-ho, la qual va imitar tothom. Sabem que hi tornarem aviat, cosa que ens van prometre en tornar-ne.
- **Relatius en funció de complement indirecte:** preposició + *qui* o bé preposició + article + *qual/s*: El nen a qui / al qual ho vas dir ha vingut avui. Ho va dir a unes persones a les quals / a qui abans havia donat els llibres.
- **Relatius en funció de complement de règim verbal:** preposició + *qui*, preposició + *què*, preposició + article + *qual/s* o bé preposició + *la qual cosa / cosa que*: No saps qui són les persones en qui pots confiar de debò. Et sorprendries de les coses de què podràs prescindir. Aquestes idees, de les quals discutíem amb els amics, ara em semblen trivials. Hi hem de treballar molt, de la qual cosa dependrà el nostre èxit.
- **Relatiu en funció de complement del nom:** preposició + article + *qual/s*: S'oposen a aquells governants la indolència dels quals escandalitza la població. Buscava la llibertat de la qual depenia el progrés de tots.
- **Relatius que fan de complement circumstancial:** preposició + *qui*, preposició + *què*, preposició + article + *qual/s* o preposició + *la qual cosa / cosa que*; *on*; *quan*; *com*
- He trobat en Manel, aquell noi amb qui vam compartir el pis d'estudiants . He trobat la clau amb què podem obrir aquella porta. Aquests són els motius pels quals no hi he tornat. S'hi ha comportat correctament, per la qual cosa / fet pel qual sempre hi podrà tornar.

Ús dels relatius

El pleonasma

Cal evitar el pleonasma, és a dir, la repetició d'un únic referent representat alhora per mitjà d'un pronom relatiu i un pronom feble:

Anem a un lloc [on** no **hi** has estat mai].*

És un noi [que** tots l'han vist].*

Fa una activitat [de la qual en** viu].*

El pronom on

El pronom relatiu **on** es refereix a llocs.

Usos incorrectes:

**Els objectius on volem arribar definiran el pla de treball.*

**La sessió on vam tractar l'apòstrof va ser al setembre.*

Usos correctes:

Té molts arbres, el carrer on viu.

Ja he estat a la ciutat on vas néixer.

El diari on ho he llegit és a la taula.